

S.E.R. VARGA LAJOS

Adalékok a magyarországi XVIII. századi liturgia történetéhez

Könyvbejegyzések tanulságai

Az első hordozókönyv egy evangéliumokat és leckéket tartalmazó szertartáskönyv, későbbi elnevezéssel szakaszos könyv, amely az egyházi év vasárnapjaira rendelt evangéliumi és szentlecke-szakaszok fordítását adja, a másik pedig egy rituále, amely a szentségek kiszolgáltatásának módját írja elő, valamint áldásokat és szentelményeket tartalmaz.

A két bejegyzés közül az első az érdekesebb, mert olyan szentelményt is tartalmaz, amely a római és a magyarországi nyomtatott rituálékban nem szerepel, tehát liturgiátörténeti érdekesség. A szövegeket a bejegyzések sorrendjében közöljük, azaz az elülső kötéstábla belső oldalával kezdjük, és az előzéklapon keresztül haladunk a könyv tartalomjegyzéke utáni lapon található bejegyzésekre.

Hordozókönyv

*Evangéliomok és epistolák mellyeket esztendő-által olvastat
az Anya-szent-egyház a' római kelendáriom rende-szerént-való
vasárnapokon, ünnepeken, az egész nagy-bőjtön,
ame'ly kivált-képpen való ájtatossággal üllendő napokon
Magyar Országban, és Erdélben.
Eger, 1776. Püspöki Oskola Betűivel.*

VEK: 229.002

Kötéstábla retróján:

*Az isteni tisztelet mindenekre hasznos
1 Tim. 4. v.8.*

<i>N[ota] b[ene]! Tertullianus predicans magnopere: laudandus, ac commendandus ab praeclara concionum opera, quae ipse saepe saepius volveram, & revolveram.</i>	<i>Jegyezd meg jól! Tertullianus, aki nagy-szerűen prédikál, dicsérendő és ajánlandó kiváló beszédei miatt, melyeket jómagam igen gyakran forgattam, és ismételten újra olvastam.</i>
--	---

Az idézett szentírási locus pedig:

1 Tim 4.8: *A test gyötrésének ugyanis kevés a haszna, de az istenfélő élet mindenre jó, mert a jelen és jövő élet ígérete kapcsolódik hozzá.*

Majd egy possessor-bejegyzés részlete következik, ami sajnos az áthúzás miatt nagyobb részt olvashatatlan: *Ex libris Andreae E[...] de P[...]*.

Előzetes megjegyzésként kell említenünk, hogy a bejegyzések egy kéz írásának vonásait viselik. A bejegyző a könyv címlapján található possessor-bejegyzés szerint nem más, mint Gaál Demeter pálos szerzetes, aki jelen tudomásunk szerint 1746 körül a Pest megyei Hévíszben (Hévízgyörk) született (talán azonos az 1747-ben született Gaál Istvánnal?), a rend 1786-ban történt eltörlésekor pedig Székesfehérvárott volt magyar szónok.¹

„Az isteni tisztelet mindenekre hasznos”, magyar nyelvű kijelentés nyitja meg a bejegyzések sorát, amelyet követ egy biblikus helyre való utalás, amely Szent Pál apostolnak a Tímóteushoz írott első leveléből való. Ezzel akarja jelezni a bejegyzést készítő Gaál Demeter pálos szerzetes, hogy hallgatóit az istenfélő életre akarja elvezetni, amely a jelen és jövő életre egyaránt hasznos. Ezek után pedig Quintus Septimius Florens Tertullianus egyházatyára emlékezik, aki jogi és rétori iskolázottságban részesült, és munkálkodásának fontos forrására hivatkozik. Ebből a bejegyzésből tudjuk meg, hogy szerzetesünk használta Tertullianus műveit. Miután evangéliumokról van szó, amelyeket felolvasnak, és ezekhez kötődik a beszéd, így érthető, hogy a szónok az általa használt könyv elején utal a szentbeszéd céljára, illetve a saját maga által használt forrásra.

Címlap:

*ad usum P[atri] Demetrius Gaál Ord[inis] S[ancti] P[auli]
p[rimi] e[remitae] 1778*

Előlap verso:

ABSOLUTIONIS FORMA EORUM, QUI NUNQUAM FUERUNT CATHOLICI.

Dominus noster, Jesus Christus te absolvat, et ego auctoritate ipsius, et s[anctorum] apostolorum Petri et Pauli, necnon s[anctissimi] domini nostri papae mihi commissa, et hactenus nunquam revocata, absolvo te ab omni vinculo excommunicationis, quo teneris propter haeresim, in qua ab incuna-

¹ Magyar Katolikus Lexikon, XVI. köt., 810, valamint Székesfehérvár Acta Paulinorum 317. csomó (Tabella exhibens religiosos ordinis S. Pauli primi eremita in dioec. Albaregalensi residentia Albaregalensis existentes 1786). Az utóbbi adatközlésért szíves köszönet Stempely Irén könyvtárosnak.

bulis vixisti, et incorporo te gremio S[anc]tae Matris Ecclesiae, communioni fidelium et participationi sacramentorum eiusdem Sacrae Romanae Ecclesiae Catholicae verae, et apostolicae. Deinde eadem autoritate absolvo te ab omnibus peccatis tuis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.

FORMULA EMITTENDI PROFESSIONEM FIDEI AB HAERETICIS CONVERSIS FIERI SOLITA

Én N.N. Isten, és a 'szent Evangeliumok- előtt esküszöm, és fogadom: hogy én azt a 'szent, és Apostoli hitet, melyet a Romai Katolika 'Anyaszentegyház hiszen, vall, predikál, és tart, én az† tellyes szivemből hiszem, és élő nyelvvél vallom, és béveszem.

Ellene mondok minden eretnekségnek akár minémű legyen az, annak minden articulusait, zikkelyit ki-átkozom, és soha azok[höz] nem ragaszkodom. de leg-inkáb ellene-mondok a 'vakmerő Kalvinista vallásnak, és eretnekségnek, és abban foglalt minden tanításoknak.

Hiszem az Istentől ki-adatot, és nyilatkoztatott Szent Írást, és annak minden részeit, és azt más-képen nem értem, vagy nem magyarázom; hanem a 'mint értették, magyarázták a régi szent Atyák, és Szent Gyülekezetek.

<r> Hiszem, és vallom, hogy az Új törvénynek hét Szen[tsége] vagy, úgy mint: Iső Kereszttség: 2dik Bértálás: 3dik Oltári[szen]tség: 4dik Penitencia. 5dik Utolsó Kenet: 6-dik Papi Ren[d]: 7dik Házasság.

Hiszem, és bé-veszem az Apostoloknak, és Anyasente[gyház]nak Traditiójit, Rend-tartásait, tzeremoniáit, parantsolati[t hi]szem az Oltári Szentségben az áldást.

Hiszem mind azokat, melyeket az igaz Romai Katoli[ka] Anyaszentegyház előmbé ád, vagy adand, magyaráz, vagy magyarázand. Isten engem úgy segéllyen, és ezek az Istennek Sze[nt Evan]geliomi. Amen.

MODUS BENEDICTIONEM IMPERTINENDI IN CASU MORTIS CONSTITUTIS

V. *Adjutorium nostrum &c*

R. *Qui fecit coelum et terram*

Antiphona

Ne reminiscaris, D[omi]ne, delicta famuli tui (vel anc[illae tuae]) neque vindictam sumas de peccatis eius. Kyrie eleison. Ch[r]iste. Pater noster etc.

V. *Et ne nos inducas in tentationem.*

R. *Sed libera nos a malo.*

V. *Salvum fac servum tuum (vel ancillam tua[m])*

R. *Deus meus sperantem in te.*

V. *Domine exaudi etc.*

R. *Et calmor etc.*

V. *D[omi]nus vobiscum.*

R. *Et cum Spiritu tuo.*

Oremus

*Clementissime Deus, Patris misericordiarum, et Deus totius consola[tio]nis], neminem vis perire in te credentem atque sperantem, secun[dum] [mul]titudinem miserationum tuarum respice propitius famulum tuum, N. [q]uem tibi vera fides et spes christiana commendant. Visita eum salutare tuo, et per Unigeniti t[u]i passionem et mortem omnium ei delictorum suorum remissionem, et veniam clementer indulge, ut eius anima in hora exitus sui, te Iudicem propitiatum inveniat et sanguine eiusdem Filii tui ab omni macula abluta transire ad vitam mereatur perpetuam. Per.. Tum dicto ab uno ex adstantibus Confiteor etc. **Sacer[dos]:** Misereatur ...*

Dominus noster, Iesus Christus, filius Dei vivi, qui b[eato] Petro apostolo suo [dedit] potestatem ligandi atque solvendi, per suam piissimam misericordiam recipiat confess[i]onem] tuam, et respiciat tibi stolam primam, quam in baptismo receperisti. Et ego faculta[te] [mi]hi ab apostolica sede tributa indulgentiam plenariam et remissionem omnium peccatorum [tibi conce]do. In nomine Patris etc. Per sacrosancta humanae reparationis mysteria remittat [tibi om]ni potens Deus omnes praesentis et futurae vitae poenas, paradisi portas aperiatur, et ad gaudia [sempiterna] perducat]. Amen. Benedicat te omnipotens Deus: Pater, Filius, et Spiritus [Sanctus].

Ez a bejegyzés azért kerülhetett a könyvbe, mert a katolikus egyházzal nem egységben élő protestáns felekezetekből akadtak olyanok, akik katolikus hitre tértek. A bejegyzés igazolja a felekezetek közti áttérés jelenségének meglétét. Egyébként valamilyen szöveg ebben a témában minden rituáléban olvasható. Az evangéliumos könyv elejére történő bejegyzés nyilván egyszerűsítette a szertartást végző pap tevékenységét, mert az áttérőnek eskütétele közben érinteni kellett az evangéliumot, így a szertartást végzőnek nem kellett két külön könyvet használni: rituálét és evangéliumos könyvet. Árulkodó az is, hogy kifejezetten a halálveszély esetén történő feloldozás és megtérés rituális cselekménye került bele a könyvbe; ezek szerint mindennapos használatban, mindig kéznél lévő könyvről van szó.

**FESTUM S[ANC]TORUM IOANNIS
ET PAULI M[ARTYRUM] 26. IUNI**

Ante benedictionem candelarum in festo s[anc]torum Ioannis et Pauli martyrum observationes hae sunt:

Ut in ipso festo sanctorum martyrum Ioannis et Pauli benedicantur candelae, benedictae accendantur, et celebretur sacrum in honorem horum s[anc]torum. Hae candelae servantur pro casu tempestatis, dum haec ingruit, accendantur, quae possunt dividi, [exempli] g[ratia], ut una ardeat in principali loco domus, alia in villa, seu in alio habitaculo. 2o: Si hae candelae sint comparatae ab uno, qui sacrum constituit, serviet tantum per intercessionem horum sanctorum illi, qui hoc opus bonum fecit. Si autem pro sacro a tota comunitate collectum est stipendium, serviet toti comunitati. 3o: Habet pientissimus ille princeps in suis manuscriptis post fata relictis, quod viderit, et ab aliis audiverit, si grando cecidit, communitati illi, quae hos sanctos per luminaria venerabatur, absolute nullum damnum intulerit, vicinis autem alterius communitatis, quae hos Sanctos non venerabatur, etiam in minutissimis agris totum devastavit. Hinc illud optime fieri iudicavit, ut quaelibet civitas, et dominus, dominii parochus et communitas dictas candelas habeat; candelae hae tamdiu ardeant, quamdiu periculum tempestatis durat; dum autem accendantur, orentur in horum s[anc]torum honorem 2 Pater; et Ave. et clientes horum s[anc]torum medium debent festinare diem audiendo missam.

**SZENT JÁNOS ÉS PÁL VÉRTANÚK
ÜNNEPÉN, A GYERTYÁK MEGÁLDÁSA ELŐTT
EZEK A BETARTANDÓ SZABÁLYOK:²**

Amikor Szent János és Pál ünnepén megáldják és meggyújtják a gyertyákat, mondanak szentmisét ezen szenteknek a tiszteletére. Ezeket a gyertyákat zivataros idő esetén használják: mikor bekövetkezik az égháború, gyűjtsák meg őket. E két gyertyát el lehet osztani [különböző helyekre], például, hogy az egyik a ház fő helyiségében égjen, a másik pedig a majorságban (villa) vagy egy másik lakhelyen. 2. Ha ezeket a gyertyákat egyvalaki vette, az, aki a misét is rendelte, szolgáljanak a gyertyák az említett szentek közbenjárására pusztán annak, aki ezt a jótéteményt cselekedte. Ha azonban a misestipendiumot az egész közösség adta össze, akkor szolgáljon [a gyertya] az egész közösség javára. 3. A legkegyesebb fejedelem, aki az esemény után saját kézírást hagyott maga után arról, hogy amikor látta és másoktól hallotta, hogy jégverés esetén azokat a közösségeket, melyek ezeket a szenteket gyertyagyújtással tisztelik, semmi kár nem érte, más közeli közösségeknek viszont, akik ezeket a szenteket nem tisztelik, [a vihar] még a legkisebb mezőkön is teljes pusztítást okozott, ezért azt tartotta a legjobbnak, hogy minden város, földesúr, uradalmi plébános és közösség az említett gyertyák birtokában legyen; ezek a gyertyák addig égjenek, ameddig a vihar veszélye tart, midőn pedig meggyújtják azokat, imádkozzanak az említett szentek tiszteletére két Miatyánkot és Üdvözlégyet. Ezen szentek pártfogoltjai délben misehallgatással ünnepeljék meg e napot.

² A magyar fordítások Jusztin Péter és Schäffer György munkái. A bejegyzések egyeztetését Schaffer György és Jusztin Péter segítségével végeztem. A fordítás végső változata Jusztin Péter munkája. Mindkettőjük segítségét hálásan köszönöm.

**BENEDICTIO CANDELARUM
IN FESTO S[ANC]TORUM IOANNIS
ET PAULI MARTYRUM.**

V. *Adiutorium nostrum in nomine Domini.*
R. *Qui fecit caelum et terram.*

V. *Domine, exaudi orationem meam.*
R. *Et clamor meus ad te veniat.*

V. *Dominus vobiscum.*
R. *Et cum Spiritu tuo.*

Oremus³:

Domine Iesu Christe bene+dic candelas istas supplicationibus nostris, infunde eis, Domine, per virtutem Sanctae Cru+cis, et merita sanctorum tuorum Ioannis, et Pauli benedictionem + caelestem, qui eas ad expellendas noxias tempestates humano generi tribuisti, talemque benedictionem signaculo Sanctae Cru+cis accipiant, ut quibuscunque in locis accensae, sive positaе fuerint, discedant principes tenebrarum, et contremiscant, fugiantque pavidi cum omnibus ministris suis ab habitationibus, nec iaciant grandines, et tempestates in possessionibus, et finibus eorum, sed eos proiciant per fluvium, vel mergant in mare sine omni damno alicuius personae, nec praesumant amplius inquietare, aut molestare servientes tibi, omnipotenti Deo, qui vivis, & regnas in saecula saeculorum. Amen.

Oremus:

Omnipotens sempiterna Deus! Parce metuentibus, propitiare supplicantibus per merita sanctorum martyrum tuorum Ioan-

**GYERTYA MEGÁLDÁSA
SZENT JÁNOS ÉS PÁL VÉRTANÚK
ÜNNEPÉN**

V. *Segítségünk az Úr nevében*
R. *Aki az eget és a földet alkotta.*

V. *Uram, hallgasd meg könyörgésemet.*
R. *És kiáltásom jusson elődbe.*

V. *Az Úr legyen veletek*
R. *És a te lelkeddel.*

Könyörögjünk!

Urunk, Jézus Krisztus, könyörgésünkre áldd + meg ezeket a gyertyákat, áraszd rájuk, Urunk, a Szent + Kereszt ereje és a te szentjeid, János és Pál érdemei által mennyei + áldásodat, aki ezeket a gyertyákat a pusztító viharok elűzésére adtad az emberi nemnek. Ezt az áldást nyerjék el a Szent + Kereszt jele által, hogy akárhol is gyűjtják meg, vagy helyezik el ezeket, távozzanak onnét a sötétség fejedelmei, rettenjenek meg és reszketve fussanak minden szolgájukkal együtt azokról a lakhelyekről, se jégesők, se viharok ne legyenek a községekben és azok határain, hanem sodorja el őket a folyóvíz,⁴ vagy merüljenek a tengerbe⁵ bárkinek bármiféle kára nélkül, és ne tudják tovább nyugtalanítani vagy zavarni azokat, akik szolgálnak néked, a mindenható Istennek, aki él és uralkodik, mindörökkön örökké. Ámen.

Könyörögjünk!

Mindenható Örök Isten! Bocsáss meg a bűnbánóknak, könyörülj az esedezőkön,⁶ szent vértanúid, János és Pál érdemei ál-

³ A „gyertyaszentelőn kívüli” „általános” gyertyamegáldás szövege; tartalmazza a *Rituale Romanum* is. Adaptálva lett azáltal, hogy belekerült János és Pál neve, valamint hogy a „repel-lendas tenebras” helyett „expellendas noxias tempestates” szerepel.

⁴ Exodus?

⁵ Mt 8,32.

⁶ Hamvazószerda kollektájából; második fele párhuzamba állítható a harangszenteléssel.

nis, et Pauli te rogamus, ut per has candelas benedictas omnes noxios imbres, vimque procellarum, et comminationem tempestatis transire facias, per Christum, Dominum nostrum.

Antiphona

Isti sunt duae olivae, et duo candelabra lucentia ante Deum, habentes potestatem claudere caelum nubibus, et aperire portas eius: quia linguae eorum claves caeli factae sunt].

*[Kyrie elei]son,
Christe eleison,
Kyr[ie eleison]
Pater [noster] [†]*

V. *Et ne nos inducas in tentationem.*

R. *Sed libera nos a malo.*

V. *Iusti autem in perpetuum vivent.*

R. *Et apud Dominum est merces eorum.*

Oremus

Quaesumus omnipotens Deus, ut nos geminata laetitia hodiernae festivitatis excipiat, quae de beatorum martyrum Ioannis et Pauli glorificatione procedit, quos eadem fides et passio⁷ vere fecit esse germanos. Per Dominum nostrum etc.

Hic aspergatur candelae aqua lustrali dicendo:

Benedictio Dei omnipotentis: Pa+tris, et Filii, et Spiritus + Sancti descendat super hos cereos, et fructus terrae, et maneat semper. Amen.

tal. Kérünk téged, hogy ezen megáldott gyertyák által távolítsd el tőlünk az ártalmas záporosöket, a fürgeteg erejét és a fenyegető vihart, Jézus Krisztus, a mi Urunk által. Ámen

Antifóna

Ők a két olajfa és az Isten előtt világító két gyertyatartó,⁸ akik hatalmat kaptak, hogy bezárják felhőkkel az eget és megnyissák kapuit, mivel nyelvük az ég kulcsává tétetett.

*Uram, irgalmazz,
Krisztus, kegyelmezz,
Uram, irgalmazz!
Miatyánk...*

V. *És ne vígy minket a kísértésbe.*

R. *De szabadíts meg a gonosztól.*

V. *Az igazak mindörökké élni fognak.*

R. *És az Úrnál az ő jutalmuk.*

Könyörögjünk!

Kérünk téged, mindenható Isten,⁹ hogy töltsön el minket a mai ünnep kettős öröme, amely Szent János és Pál vértanúk megdicsőítéséből fakad, akiket ugyanazon hit és szenvedés tett igazán testvérekké. Krisztus, a mi Urunk által.

Ekkor meghintik a gyertyákat szenteltvízzel, mondván:

A mindenható Istennek, az Atyának és Fiúnak és Szentlélek + Istennek áldása szálljon le ezekre a gyertyákra és a föld termésére, és maradjon rajtuk mindenkor. Ámen.

⁷ Törölve: *fecit esse.*

⁸ Zak 4,11. és Jel 11,4 alapján a vesperás Magnificat-antifónája, illetve a matutinum egyik responzóriuma.

⁹ A mise kollektája.

A tartalomjegyzék után két lapon lévő szöveg bekerülését Szent János és Pál vértanúk ünnepe magyarázza, mivel ezen a napon, ahol elvégezték a gyertyaszentelés szertartását, ott misét is kellett mondani. Így tehát a miséző pap egyetlen könyvben találta meg a szertartást, valamint a misén felolvasható evangéliumot.

Adolph Franz a *Die kirchliche Benediktionen im mittelalter* című munkájában¹⁰ leírja, hogy János és Pál mint „Wetterherren” kultusza a XVII–XVIII. században Dél-Németországból terjedt el a német nyelvterületen. A misét és a gyertyaszentelést Johann Friedrich Waldstein prágai püspök (1674–1695) egy körlevele is rögzíti.¹¹

A hazai liturgikus gyakorlatban való meglétét forrásunk mellett egy 1772-es kiadású, a possessor-bejegyzés alapján, ferencesek által használt *Rituale Wesprimiense* szintén kéziratos bejegyzése igazolja;¹² megtalálható volt az *Arca Domini* című, népi jellegű exorcizmusokat és áldásokat is felvonultató, népszerű imagyűjteményben is.¹³ Bárth Dániel találkozott vele kutatásai során a Kalocsai Érseki Levéltárban.¹⁴ Megőrizte a népi gyakorlatot, amelyről Bálint Sándor azt írja az *Ünnepi kalendárium*ban, hogy a Váci Egyházmegyében a XVIII. században Nógrádon és Kállón mondtak szentmisét tiszteletükre, égháború ellen. Az egyházmegyében, Tápén a „János és páli gyertya” néven említik. A gyakorlat a Váci Egyházmegyében még Bálint Sándor idejében Sándorfalván is élt.¹⁵

Ebben a tekintetben tehát ez a szövegtanú fontos liturgiátörténeti adalékkal szolgál a hazai liturgikus életünkről. A szöveg a *Rituale Romanum*ban nem található meg.

Az evangéliumos könyv elején naptár is található, amely jelöli Szent János és Pál vértanúk napját is. A régi misekönyvekben a napjukon mise-szöveg is található. A római martyrologium mind a mai napig emlékezik rájuk. Mindebből érthető, hogy az utasításokban szerepel a misemondás kötelezettsége, amelynek keretében a gyertyát is meg kellett gyújtani. Ezen gyertyaszentelés aktualitását a nyári időszak adta meg, amikor a jégverés és viharok ellen kellett védekezni. A szöveg történetét a honlapon elérhető *Ökumenisches Heiligenlexikon* közli. Hasonló mentalitású áhítatok olvashatók Pongrácz Eszter imakönyvében is. A szertartás a XII. században né-

¹⁰ A. FRANZ (1909), *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, 2, Freiburg im Breisgau, Herder. 59–60.

¹¹ FRANZ 1909: 59.

¹² OSZK 609.134 339. p.

¹³ BÁRTH Dániel (2010), *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan. (Fontes Ethnologiae Hungaricae, IX.). 66. <http://doi.org/10.56037/978-963-236-298-4>.

¹⁴ BÁRTH 2010: 67–68.

¹⁵ BÁLINT Sándor (1998), *Ünnepi kalendárium II.*, Szeged, Mandala Kiadó. 511–513.

met földön keletkezett. Szent János és Pál vértanúk testvérek voltak, akik Julianus apostata idejében szenvedtek vértanúságot. Házukat a Monte Coelion templommá alakították. Napjuk az aratás és egyben a nyári zivatarok idejére esik. Innét érthető időjárási patrónusként való tiszteletük.

Sajnos a possessor-bejegyzésen kívül helymegjelölés nincs. A könyvben pecsét sem található. Mivel Gaál Demeter székesfehérvári magyar szónok volt, és amennyiben a gyertyaszentelés bejegyzése ez idő alatt készült, a szöveg használata tekintetében Székesfehérvárt kell megjelölni. A címlapon található 269-es szám talán valamelyik plébániai vagy pálos(?) könyvtárba utal, ahonnan a könyv az egyházmegyei könyvtárba került.

Rituále

*Rituale Agriense seu formula agendorum in administratione
Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae Publicis Functionibus.*

*Jussu, et autoritate excellentissimi, illustrissimi,
ac reverendissimi Domini, Domini Caroli e Comitibus Eszterházy,
Eger, 1768. Typis Scholae Episcopalis.*

VEK: 178057

Jos[ephus] Haulik a possessor; 1832-es bejegyzés

A könyvtár régi állományából való, tehát nem az utóbbi évek gyűjtéséből származik.

Szöveg az előzéklapon; nem Haulik kézírása:

De Sancto Laurentio antifona

*In craticula te Deum non negavi, et ad
ignem applicatus te Christum confes-
sus sum,¹⁵ probasti [cor] meum et visi-
tasti nocte, igne me examina[sti], et
non est inventa in me iniquitas.*

V. *Dispersit, dedit pauperibus*
R. *Iustitia eius manet¹⁶ in saeculum
saeculi.*

Antifóna Szent Lőrincről

*A rostélyon nem tagadtalak meg téged,
Istenem, és a tűzre vetve megvallotta-
lak téged, Krisztusom; megpróbáltad
az én szívemet, és éjjel meglátogattál
engem; tűzzel vizsgáltál meg engem, és
gonoszság nem találtatott bennem.*

V. *Osztott, adott a szegényeknek,*
R. *Az ő igazsága megmarad örökkön
örökké.*

¹⁵ Lőrinc Laudes antifónája; második része Zsolt 16,3.

¹⁶ Javítva erről: *magnet*.

Oremus:

Da nobis, quaesumus, omnipotens Deus vitiorum nostrorum flammam extinguere, qui beato Laurentio tribuisti tormentorum suorum incendia superare, per Dominum nostrum.

De Spiritu Sancto antifona.

Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, alleluia.

V. *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, alleluia.*

R. *Et coeperunt loqui, alleluia.*

Oremus.

Deus qui corda fidelium Sancti Spiritus illustratione docuisti: da nobis in eodem Spiritu recte sapere, et de eius semper consolatione gaudere. Per nostrum Iesum.

V. *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur.*

R. *Et renovabis faciem terrae.*

Könyörögjünk!

Add meg nekünk, mindenható Isten, hogy bűneink lángját kioltsuk, aki boldog Lőrincnek megadtad, hogy kínzóeszközeinek lángját legyőzze. Krisztus, a mi Urunk által.

Antifóna a Szentlélekről

Vegyétek a Szentlelket; akinek megbocsájtjátok bűneit, az bocsánatot nyer, alleluia.

V. *Elteltek mindannyian Szentlélekkel, alleluia.*

R. *És nyelveken kezdtek szólani, alleluia*

Könyörögjünk!

Istenünk, aki híveid szívét a Szentlélek megvilágosítása által oktattad, add nekünk, hogy ugyanazon Lélekben a jót megszeressük, és az ő vigasztalásában örvendjünk. A mi Urunk...

V. *Árassz reájuk lelkedet, és ismét életre kelnek.*

R. *És megújítod a föld színét.*

A következő szöveg Haulik írása, amely a tartalomjegyzék után beillesztett lapon található:

AD LIBERA IN ECCLESIA

V. *Et ne nos inducas in tentationem.*

R. *Sed libera nos a malo.*

V. *A porta inferi.*

R. *Erue, Domine, animam eius.*

V. *Requiescat in pace.*

R. *Amen.*

V. *Domine, exaudi orationem meam.*

R. *Et clamor meus ad te veniat.*

V. *Dominus vobiscum.*

R. *Et cum Spiritu tuo.*

Oremus

Absolve, quaesumus, Domine, animam famuli tui N. ab omni vinculo delictorum: ut in resurrectionis gloria inter sanctos, et electo[s] tuos resuscitatus respiret. Per Christum D[omi]num no[strum].

V. *Requiem aeternam dona ei, Domine.*

R. *Et lux perpetua luceat ei.*

V. *Requiescat in pace.*

R. *Amen.*

A rituále klasszikus módon úgy épül fel, hogy a szertartáskönyv elején a szentségek kiszolgáltatásának rendjét találjuk, majd pedig ezt követik az áldások, végül pedig a körmenetek rendje. Az egri rituáléban második helyen a betegellátások szertartása szerepel, így tehát ez a szertartáskönyv négy részből áll. Mivel példányunkban a Szent Lőrinc és a Szentlélek tiszteletére rendelt suffragiumok együttesen szerepelnek kéziratos bejegyzésként, olyan szertartást kell keresnünk, ahol mindkét szövegre ugyanazon szertartás keretén belül lehetett szükség.

Ez a keresztjáró napokon (*in litanibus minoribus* 'kisebb litániák') teljesül. A hely védőszentjéhez való könyörgésre viszont szükség van a búzaszentelő körmeneten (*in litanibus maioribus* 'nagyobb litániák'; *litaniae septiformes* 'hétágú litániák') is. Az egri rituále 12 könyörgést tartalmaz a keresztjáró napokra, amelyek között az első, azon szent tiszteletére szól, akinek a templomába mennek. A patrónushoz való könyörgést mindkét esetben a *Te Deum* elhangzása után mondták el, ezért erre a könyörgésre kétszeresen is szükség volt. A suffragiumok felépítése ugyanaz: antifona, versus, responsorium, végül pedig az oratio. Az antifónát klasszikus módon a szent ünnepének második vesperásából szokták venni. A könyvünkben nemcsak elől, hanem a 234. oldalon szintén találunk egy kézírást: „Antifona”. Ezzel a bejegyzést készítő pap figyelmeztette magát, hogy a búzaszentelő körmenet végén lapozzon előre, ahol megtalálja a maga által bejegyzett antifónát és az imádság többi tartozékát is. A bejegyzés tehát valószínűleg a körmenettel kapcsolatos, és nyilván a rituále használatát tette könnyebbé, hiszen a Szent Lőrinchez szóló könyörgés a rituáléban nem szerepel. A könyörgő napokon, vagy más körmenet alkalmával mindkét szent tiszteletét

egyaránt megtalálta a rituáléban az a pap, aki ezt a bejegyzést készítette; ennek révén a könyv jobban használhatóvá vált számára.

Mivel a bejegyzett két könyörgés még XVIII. századi írásmódot tükröz, valamint a szertartáskönyv az egri püspökség kebelén belül keletkezett, a szertartáskönyv eredeti használója valószínűleg egri egyházmegyes pap volt. Az 1832-es bejegyzés, miszerint a könyv Haulik József váci kanonok tulajdona, nem az első a possessor-bejegyzések között. Akik az itt nevezett váci kanonok előtt használták a könyvet, azok neveit vagy vastagon áthúzva olvashatatlaná tették, vagy pedig kitörölték. Ezért ennek a rituálénak a korábbi használóit vagy a helyet, ahol használták, nem tudjuk biztosan megállapítani. E tekintetben pusztán hipotézisre támaszkodhatunk.

A bejegyzés kora és a két könyörgés egy olyan helyre utal, ahol Szent Lőrincet és a Szentléleket egyaránt tisztelik, illetve mindkettőjük tiszteletére templom áll. Az akkori egri egyházmegyében ilyen hely volt Pásztó. Ott a plébániatemplomot Szent Lőrinc tiszteletére szentelték, a másik templom titulusa pedig a Szentlélek. A Szent Lőrinchez szóló könyörgésre tehát legalább két ízben volt szükség, a Szentlélekhez végzendő könyörgésre pedig legalább egy alkalommal, mivel a keresztjáró napokon ez tölthette be a stációs templom szerepét. Így tehát elképzelhető, hogy ezt a rituálét a váci használatát megelőzően éppen Pásztón használták. Ezt a feltevést még az is megerősítheti, hogy régi hagyomány szerint a templombúcsúra körmenet indult a plébániatemplomból a másik templom titulusának vagy patrónusának ünnepére. Ez mind a mai napig élő hagyomány Pásztón. Szövegünk Szent Lőrinc tiszteletét erőteljesen tükrözi, hiszen lehetőség volt arra, hogy ne a patrónushoz, hanem Szűz Máriához végezzenek könyörgést.

Haulik kanonok a libera bemásolásával a könyvet a saját maga számára használhatóbbá tette. Lehetséges, hogy a gyászmisék után ezt a liberát használta. Mivel ez a rituále Eszterházy Károly püspök rendeletére készült, és Eszterházy váci püspök is volt, a szertartáskönyvnek ilyen módon van váci egyházmegyes kötődése is. Ezen felül arra is gondolhatunk, hogy a szertartások végzése – főként a szentségek kiszolgáltatása – esetén nem sok különbség volt a különböző szertartásrendek között, ezért az említett kanonok szívesen használta Vácott ezt a liturgikus könyvet, noha Vác az esztergomi metropoliahoz tartozott, tehát az esztergomi rituálét kellett volna használnia. Ilyen módon ez a könyv tanúja lehet a különböző rítusok egy egyházmegyében történő használatának is.

S.E.R. LAJOS VARGA

*Additions to the History of Eighteenth-Century Liturgy in Hungary:
Insights from Manuscript Entries in Liturgical Books*

Two items in the liturgical history collection of the Diocesan Library of Vác contain noteworthy manuscript entries. The first item, the book titled *Gospels and Epistles...*, features two entries written by the Pauline monk Demeter Gaál.

One of these entries describes the rite of conversion, a ceremony detailed in various ritual books. Conversion to Catholicism required an oath, and this necessity explains the handwritten record of the conversion rite in this book.

Another significant entry describes the candle-lighting ceremony for the Feast of the Martyrs St. John and St. Paul. This entry provided instructions to ensure that, using the missal and this liturgical book, the candle-lighting ceremony could be correctly performed on the feast day of these two patron saints.

The second liturgical book, titled *Rituale Agriense seu formula agendorum in administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae Publicis Functionibus...*, contains manuscript entries including two petitions, or suffragia, one dedicated to St. Lawrence and the other to the Holy Spirit. This raises two questions: first, why were these specific petitions included in this liturgical book, and second, where and by whom might they have been used? The location would need to be a site with two churches where both saints are commemorated in a single service. Given that this is a ritual book from the Archdiocese of Eger, it is likely it was used in one of its parishes. In Pásztó, for example, this inclusion is realized in the liturgies for the Days of the Cross (*in litanii minoribus*).

Additionally, this book was used by Canon József Haulik of Vác, who recorded in his own handwriting the *Libera me Domine...* ritual for funeral masses. The fact that this book—an official liturgical text from the Archdiocese of Eger—also contains an entry from the Canon of Vác suggests that the ritual books of one diocese were sometimes used within another.